

“HEPİNİZ YÖNETİCİSİNİZ” HADİSİ BAĞLAMINDA HZ. PEYGAMBER’İN SORUMLULUK EĞİTİMİ

Mustafa ÖNDER (*)

Adem DÖLEK (**)

Özet

Sorumluluk insanlara özgü bir özelliktir. Sorumsuzca yaşayan bir insanın kişilik gelişimi mükemmel olamaz. Sorumluluk, bireyin, kendisine, insanlara, çevresindeki diğer varlıklara ve yaratanına karşı yerine getirmesi gereken yükümlülüklerdir. Bu yükümlülükler, insanoğlunun dünya ve âhiret mutluluğunu kazanmasının temel esaslarıdır.

Hz. Peygamberin, insanoğluna miras bıraktığı Kur’ân-ı Kerim ve hadisler incelenildiğinde, bireylerin sorumluluklarının neler olduğu detaylı bir şekilde bildirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), hayatı boyunca her yaştaki ve her seviyedeki insanlara sorumluluk eğitimini kazandırmaya ve yerleştirmeye gayret göstermiştir. Bu sebeple O, her yönüyle medenî bir toplum oluşturmaya çalışmıştır.

Bu makalede Kur’ân ve sünnetten bazı örneklerle Hz. Peygamberin sorumluluk eğitimi incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, Kur’ân, sünnet, sorumluluk, eğitim.

Holy Prophet’s Responsibility Training in the Context of Hadith of “All You are Managers”

Abstract

Responsibility is a characteristic aspecial to human beings. It is impossible for a man to develop personality who lives without resposibiliy.

Responsibilities are obligations of a person towards himself, other people, other creatures at his environmetnt, and his Creator (Allah). These obligations are essential for human beings to achieve happiness for The World and Hereafter.

When Quran and hadiths that Holy Prophet (PBUH) inherited to human beings are examined, it will be seen that human beings have been ingreat detail about what their obligations are. Holy Prophet (PBUH) has strived to make human beings in every level and every age consciouse of those responsibilities. In this way He tried to form a civilized society by all means, as long as his life

In this article, it has been tried to be examined the responsibility training of Holy Prophet through some examples from Quran and sunnah.

Key Words: Prophet, Quran, sunnah, responsibility, training.

*) Dr., Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi. (e-posta: monder@erzincan.edu.tr)

**) Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi İlahiyat Meslek Yüksekokulu.
(e-posta: adem_dolek@hotmail.com)

Giriş

Sorumluluk; bireyin, kendisine, insanlara, diğer varlıklara ve yaratanına karşı yerine getirmesi gereken temel görevleridir. Hz. Peygamberin insanoğluna miras bıraktığı sünneti incelendiğinde bireyin sorumluluklarının neler olduğu detaylı şekilde görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), hayatı boyunca her yaştaki ve her seviyedeki insanları eğitirken bu sorumluluk bilincinin kazanılmasına ve uygulanmasına çaba göstermiştir.

Bu bağlamda Kur'an'da ve hadîslerde bireyin, sorumluluklarından sorgulanacağı vurgulanarak bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi istenmiştir. Bu bakımdan insan, sorumluluklarının farkında olarak onları yerine getirdiği ölçüde erdemli kişi olacak, dünyevî ve uhrevî mutluluğunu kazanacaktır.

Hz. Peygamber, insanlara sorumluluk bilincini kazandırırken kullandığı temel kaynak Kur'an'dır. O, Kur'an'la insanları eğitmiş ve muhataplarına istenilen davranışları kazandırmaya gayret göstermiştir. Bunu yaparken de sorumlulukla ilgili Kur'an'dan âyetlerle ve kendi sözleriyle istenen davranışları ortaya koymuştur.

Bir insanın yükümlü olduğu bütün sorumlulukları bir makale içerisine sığdırılmasının imkânsızlığı ilgililerin malumudur. Bu nedenle burada, Kur'an'ın uygulamaya dönüştürülmesinde insanlığa en güzel örnek olan Hz. Peygamberin, "Hepiniz yöneticiniz" şeklinde başlayan hadîsi bağlamında sorumluluk eğitimi ele alınacaktır.

İslâm'a göre, Hz. Muhammed (s.a.v.), bütün insanlığa gönderilen en son peygamberdir (Ahzâb, 33/40; Sebe, 34/28). O, kendisinin insanlara eğitimci/öğretmen olarak (İbn Mâce, 1992: Mukaddime, 17) ve ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderildiğini bildirmiştir (Mâlik, 1992: Husnû'l-Huluk, 8). Bu bakımdan bir öğretmen ve pedagog olarak insanları eğitirken sürekli O'nun, duyarlı olarak üzerinde durduğu en önemli hususlardan biri, insanların gerek bireysel, gerekse toplumsal sorumluluklarını kazanmalarını sağlamak olmuştur.

Kur'an'ı Kerim'de "Bu söze (Kur'an'a) iman etmezlerse üzüntüden neredeyse kendini helâk edeceksin." (18/6; 26/3) buyurularak O'nun birey ve peygamber olarak hayatı boyunca taşıdığı sorumluluk şuuru bildirilmiştir. Hz. Peygamber de, insanlara sorumluluk eğitimi verirken, zaman zaman herkesi içine alan genel ifadeler kullanmasının yanında, zaman zaman da bireye yönelik fakat herkesin ders alması gereken ifadeler kullanmıştır.

I. Sorumluluğun Tanımı

Sorumluluk: "Kişinin, kendi davranışlarını veya yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi." (Türkçe Sözlük, TDK, 1988: II, 1328) olarak tanımlanmakla birlikte, kişinin yapmak zorunda olduğu her türlü davranış olarak da ifade etmek mümkündür. Douglass "Sorumluluklarımız, bizim yapmak zorunda olduğumuz şeylerdir" (2001: 98) derken, birçok araştırmacı da sorumluluğu, kişinin içinde yaşadığı çevreye uyum sağlaması, üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmesi ve eylemlerinin sonuçlarını üstlenmesi olarak tanımlamaktadır (Özen, 2001: 13). İslâmî literatürde "mes'ûliyet" olarak ifade edilen "sorumluluk" kelimesinin İngilizce karşılığı "responsibility"dir (Me-

sûliyet konusunda geniş bilgi için bkz. Çetiner, (Editör), Heyet, 2006: Kur'ân-ı Kerim'de Mes'ûliyet Kaynağı, Sınırları ve Sonuçları).

Her insan, çocukluğunda kendisini tanımaya ve işlerini kendisi yapmaya başladığı andan itibaren kendisine ve çevresine karşı sorumlulukları başlar, yani yerine getirmekle yükümlü olduğu işlerin sorumluluğu altına girer. Bireyin sorumluluklarını, kendisine karşı sorumluluğu, insanlara karşı sorumluluğu, diğer varlıklara ve çevreye karşı sorumluluğu, Yaratıcısına karşı sorumluluğu olmak üzere dört ana grupta ifade etmek mümkündür (Hadîslere göre sorumluluk alanları için bkz. Uraler, 2006: 170-173; Kılıç, 2006: 193-209). Douglass, kişisel sorumluluğu anlatırken, "Yaptığım her şeyden sorumluyum..., ailem ve çevremdeki diğer kişileri anlayış ve saygı çevresinde eğitmekten sorumluyum..., halkıma, uluslara ve dünyaya destek olmaktan sorumluyum..., dünyayı sevgiyle umursamak ve daima korumaktan sorumluyum..." (2001: 3) derken, kişinin hem kendisine, karşı hem de çevresine karşı sorumluluklarından bazılarını zikreder.

II. Hz. Peygamberin Bildirdiği Sorumluluk Alanları

Hz. Peygamber (s.a.v.), "Dikkat edin! Hepiniz yöneticisiniz. Hepiniz yönettiğinizden sorumludur. İnsanların işlerini üzerine alan idâreci yöneticidir ve raiyetinden sorumludur. Erkek ailesinin yöneticisidir ve raiyetinden sorumludur. Kadın, kocasının evinin ve çocuğunun yöneticisidir ve raiyetinden sorumludur. Hizmetçi efendisinin mâlının yöneticisidir ve raiyetinden sorumludur. Haberinizi olsun! Hepiniz yöneticisiniz ve hepiniz raiyetinizden sorumlusunuz." buyurarak (Buhârî, 1992: Ahkâm, 1; İstikrâz, 20; Müslim 1992: İmâret, 20; Tirmizî, 1992: Cihâd, 27; Ebû Dâvud, 1992: İmâret, 1), her insanın, idaresine verilen yükümlülüklerinin olduğunu ve bunlardan sorumlu olduğunu bildirmiştir. Bu hadîs, Hz. Peygamber'in sorumluluk eğitimine ve bireyin sorumluluk alanlarına örnek olarak verilebilecek en kapsamlı hadîslerinden biridir.

Bu hadîste bireylerin sorumlulukları belirtilirken belirli bir şahıs hedef alınmadan bütün insanlığı içine alacak şekilde kapsamlı ifadeler kullanıldığı görülmekte ve her insana kendi sorumluluğu bildirilmektedir. Böylece insanların veya devletin işlerini yürütülmesini üzerine alan devlet başkanından, mahalle muhtarına kadar bütün idareci ve yöneticiler; aile reisinden öğretmene, ev hanımından, hizmetçiye kadar, hatta bizzat kişinin kendisine kadar herkesin sorumlu olduğu vurgulanmıştır. Bu sorumluluk anlayışı da, bir çobanın, sevk ve idaresi ile mükellef olduğu her şeyi korumasından sorumlu olmasına benzetilmiştir.

Bu hadîste sorumluluğu ifade etmek için "mes'ûl" kelimesi kullanılırken, aynı zamanda görüp gözetme durumunda olan yönetici kişiler için "râî" kelimesi kullanılmıştır. "Râî" kelimesinin Arapça'da kökü "riâye"dir. Riâye, bir şeyi güzelce muhâfaza etmek, korumak, himâye etmek, kanatları altına almak, bakmak, görüp gözetmek, gütmek, itina göstermek, saygı göstermek gibi anlamlara gelmektedir. Çobana da, koruması altında ve kendisine bakmak üzere emânet edilen hayvanları gözetip otlatmakla sorumlu olduğu için "râî" denilmektedir. Gerek insanın, gerek hayvanın, gerekse mâl ve eşyanın, her ne olursa olsun, bunların korunması ve gözetilmesi, eğitimi ve bakımı kime verilmiş ise o kişi,

onların râîsi/yöneticisi; bakılan, görüp gözetilen şeyler de raiyesi/yönetilene olmaktadır. Dolayısıyla herkes bulunduğu makâm, yetki ve mevkîde, kendinden aşağıda olanların gözeticisi ve yöneticisi durumundadır. Bunların durumlarından Allah katında sorumlu olmaktadır. Hatta hiç bir idârî görevi olmayanlar veya efendisi bulunmayanlar bile arkadaşlarının ve onların dostlarının gözeticisi olduğu ifâde edilmektedir (el-Aynî, t.y.: XXIV, 221). Öyle ki kişi bizatihi kendi âzâ ve organlarının dahi yöneticisidir, bunlardan da sorumludur (el-Mübârekfûrî, 1990: V, 290).

Mehmed Sofuoğlu, konumuz olan hadîsle ilgili şu açıklamayı yapar: “Hadîse göre, güden ve güdülen olmadık hiç bir mükellef yoktur. Herkes bir bakıma güden ve başka bir bakıma güdülenidir. Cemiyetin her ferdi başkasının ya zatına, ya malına, gözetip riâyet edicidir. Karşısında görüp gözetilecek kimse olmasa bile yine kendi vücudu ve organlarının, kuvvetlerinin ve duygularının güdücüsüdür. Bunların güzel korunması ile, Allah’ın rızasına muhalif işlerde kullanmamakla sorumludur ve o vazifesini güzelce yerine getirip getirmemek yüzünden sorumludur.” (1987: II, 863, 34 nolu dipnot).

Kâmil Miras da konuyu şöyle izah eder: “Hadîs-i şerifte bireylerin yek diğerine ve cemiyete karşı sorumlu bulundukları vazifeleri noktasından “râî/çoban” yâd edilmesi vazifenin önemini ve onun samimiyetle yerine getirilmesini ifâde etmektedir. Toplumun hasis ihtiraslarından uzak bulunan ve daima fitrî safvetiyle yaşayan çoban, koyunlarını güdüp, gözetirken bunlara karşı duyduğu, beslediği derin şefkat ve merhamet hissi, fertlerde i’lây-ı vazife ederken aranılan samimiyetin en temiz bir numûnesidir. İşte râî’den maksut olan mânâ budur.” (1991: III, 42, dipnot).

Hz. Peygamber (s.a.v.), bu hadîsiyle “sorumluluk” kavramına, insanın sadece sözde değil, davranışlarında ve sosyal ilişkilerinde kendisine ve başkalarına zarar vermeden yararlı işler yapması gibi çok kapsamlı anlam yüklediği görülmektedir.

Hz. Peygamberin bu hadîsinde “Tümünden gelim” metodu ile, genelden özele bir sıralama yapılarak sorumlulukların bütün alanlarını içine alacak şekilde bir ifade kullanıldığı ve bu sorumlulukların neler olduğu bildirilmektedir. Bu çalışmada da aynı sıra gözetilerek hadîste geçen bu sorumluluklar başlıklar halinde Kur’ân ve hadîsler çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır.

A. Yöneticilerin Sorumluluğu

Hadîsin ikinci cümlesindeki “İnsanların işlerini üzerine alan yönetici, yönettiğinden sorumludur.” ifadesi ile devlet başkanından mahalle muhtarına, işvereninden ve ustabaşına kadar üzerinde yönetme görev ve yetkisi olan her yöneticinin, hangi din ve milletten olursa olsun, vatandaşlarının huzur ve güvenini temin etmesi, hiç bir şekilde ayırım yapmadan bireylerin temel haklarını gözetmesi, yönettiği kişiler arasında gereken hükümleri uygulaması olduğu bildirilerek, yönetme yetkisinde olanların sorumluluklarına dikkat çekilmiştir (Geniş bilgi için bkz. Mersî, 1993).

Hz. Ömer’in “Fırat kenarında bir deve helâk olsa Allah bunu Ömer ailesinden sorar diye korkarım.” sözü (Seyithanoğlu, (Editör), 1989: II, 181), yöneticiden istenilen sorumluluk anlayışına güzel bir örnek olarak gösterilebilir. Bu söz, bir devlet yetkilisinin,

insanlara olan sorumluluğunun ötesinde, vatandaşın mallarının bile zarar görmesinden sorumlu olma anlayışını ortaya koymaktadır.

Hiz. Peygamber, bir başka hadisinde de **"Yönetme durumunda olan emîr/idareci, yönettiğinden sorguya çekilecektir."** (Müslim, 1992: İmâret, 20; Tirmizî, 1992: Cihad, 27) buyurarak genel bir ifade ile her insanın yetkisi altında olan şeylerden sorumlu olduğunu bildirmektedir. Bir diğer hadis de **"Görüp gözetme durumunda olan herkes, Allah'ın emirlerini yapıp yapmadığından sorguya çekilecektir"** (Taberânî, 1995: el-Evsat, VIII, 307; el-Mübârekfûrî, 1990: V, 290,) şeklinde nakledilmektedir. Bir rivâyette bu hadisin devamında **"Hatta kişi muhakkak ailesinden dahi sorguya çekilecektir."** ifadesi bulunmaktadır." (Taberânî, 2002: el-Kebîr, IX, 172; Heysemî, t.y.: V, 208).

Hiz. Peygamber (s.a.v.), on kişiyi idare etmek üzere görevlendirilen kişinin, kıyamette o on kişiden sorgulanacağını bildirirken (Taberânî, 2002: el-Kebîr, XI, 325), **"Bir topluma idareci olan her kişi, kıyamette toplumunun önünde bir sancak taşıyarak gelecek ve arkasından da idare ettiği insanlar takip edecektir; idare eden, idare edilenlerden; idare edilenler de idare edenden sorguya çekilecektir."** buyurmuştur (Taberânî, 2002: el-Kebîr, XX, 275-276; Heysemî, t.y.: V, 208).

Bir hadiste de **"Allah bir kuluna idârecilik verir de o da yönettiği insanlara samimi- yetle muamele etmezse Cennete giremez"** (Buhârî, 1992: Ahkâm, 8) buyurularak, halkın yönetimini üstlenmiş kimselerin, halkının hem dünyasını, hem âhiretini mamur etme görevini üstlendikleri bildirilmekte ve bu kimselerin, halkına samimi davranması istenilmektedir. Hiz. Peygamberin bir başka ifadesinde ise halkını her yönden iyiye götürmeye çalışmayan, onlara âdil davranmayan, haklarını görüp gözetmeyen kimsenin, Cennete giremeyeceği bildirilerek **"Cenâb-ı Hakkın, yönetici yaptığı bir kimse, yönettiği insanları aldatarak ölürsa, Allah ona Cenneti haram kılmıştır."** denilmekte (Buhârî, 1992: Ahkâm, 8; Müslim, 1992: İmân, 227, 228) ve idareciler halkı aldatmaktan sakındırılmaktadır.

B. Aile Reisinin Sorumluluğu

Hadisin üçüncü cümlesindeki **"Kişi, ailesinin yöneticisidir ve yönettiğinden sorumludur."** ifadesiyle, her aile reisine veya ailenin geçimini üstlenen kişiye, aile bireylerine karşı iyi idareli olup yiyecek, içecek, giyecek gibi nafaka, mesken, hüsn-ü muâşeret, dünyevî ve uhrevî vazifelerinin talim ve terbiye hususlarında haklarını tam olarak gözetme yükümlülüğü verilmektedir (Canan, 1984: 31). Hiz. Peygamber (s.a.v.), Vedâ haccında yüz bini aşkın Müslüman topluluğuna hitap ettiği hutbesinde bütün insanlara hitaben **"... Ey insanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz, kadınları Allah'ın emaneti olarak aldınız, onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helâl edindiniz. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin kadınlar üzerindeki haklarınız: Onların, aile yuvasını hoşlanmadığınız hiçbir kimseye çiğnetmemeleridir. ... Kadınların da sizin üzerlerinizdeki hakları ise; geleneklere uygun ölçülere göre dinin helal saydığı yeme ve giyinme ihtiyaçlarını karşılamandır. ..."** buyurmuştur (Müslim, 1992: Hacc, 147).

Hiz. Peygamber (s.a.v.), **"Geçimini üstlendiği aile bireylerini ihmal etmesi kişiye gü- nah olarak yeter."** (Müslim, 1992: Zekât, 40; Ebû Dâvud, 1992: Zekât, 45; Taberânî,

2002: XII, 292) ifadesiyle de mazeretsiz olarak aileyi ihmal etmenin büyük günah olduğunu bildirmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bireylere, özellikle aile yükümlüğünü üzerine almış olan kişilere, hem kendilerini, hem de görüp gözetmekle yükümlü olduğu eşini ve çocuklarını maddî-mânevî her türlü kötü durumlardan koruma sorumluluğu verilmektedir. Nitekim bir âyette *"Ey iman edenler! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu yakıtı insanlar ve taşlar olan Cehennem ateşinden koruyun."* buyurulmaktadır (Tahrim, 66/6). İnsanın hem kendisini, hem de çoluk çocuğunu Cehennemden koruması, onları dinin hükümlerini yerine getirmesiyle mümkün olabilir (Geniş bilgi için bkz. Duman, 1986: s. 157). Bu davranışlar da Hz. Peygamberin eğitiminde açıkça görülmektedir. Meselâ uyuşturucu ve içki kullanmak, kumar oynamak insanın hem dünya hayatında, hem de ahiret hayatında huzurunu yok ederek âdeta yakarcasına bir durum yaşatmaktadır. Bu bağlamda âyette *"Ey İman edenler! Gerçekten içki ve kumar, tazim için olan dikili taşlar ve fal okları şeytanın işlerinden olan pis şeylerdir. Bunlardan kaçının ki mutluluğa eresiniz. Zira şeytan, içki ve kumarla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmak ve namaz kılmaktan alıkoymak ister."* buyurulmaktadır (Mâide, 5/90-91). Hz. Peygamber de "Akli uyuşturan ve sarhoş eden şeylerin yasak olduğunu" (Ebû Dâvud, 1992: Eşribe, 5) belirtirken "İçkiden sakının; zira içki bütün kötülüklerin anasıdır." buyurmuştur (Nesâî, 1992: Eşribe, 44). Bu bakımdan kişinin hem kendisini, hem de ailenin diğer bireylerini zararlı ve kötü alışkanlıklardan koruması istenmektedir.

Böylece her insanın hem kendisinin, hem de çoluk çocuğunun dünyevî ve uhrevî huzurunu yok edecek durumlardan koruma sorumluluğu öğretilerek aile yükümlüğünü taşıyan kişilerin, aile bireylerine karşı en önemli ve önceliği bulunan sorumlulukları vurgulanmaktadır (Uraler, 2006: 172). Nitekim Hz. Peygamber "Her yönetici yönettiğinden sorumludur, hatta kişi kesinlikle eşinden, kölesi (hizmetçisi)nden ve çocuğundan sorguya çekilecektir." buyurmuştur (Taberânî, 2002: el-Kebîr, XII, 260).

C. Kadının, Kocasına ve Evine Karşı Sorumluluğu

Hadîsin dördüncü cümlesi olan "Kadın, kocasının evinin ve çocuğunun yöneticisidir ve maiyetinde olanlardan mes'ûldür." ifadesi ile bir hanımın, kocasının evini iyi yönetmekle kocasına karşı iyilikle anılan bir eş olması ve kocasının çocuklarına ve mâlîna iyi bakması ve ona karşı her türlü hıyanette bulunmaktan kaçınması gibi sorumluluklarına dikkat çekilmektedir. Rasûlüllah (s.a.v.), başka bir hadîsinde kadının gerek Rabbine, gerekse kocasına karşı sorumluluğunu hatırlatarak "Kadın, beş vakit namazını kılar, Ramazan orucunu tutar, namusunu ve iffetini muhafaza eder, kocasına da itaat ederse Cennete girer." buyurmuş (Ahmed b. Hanbel, 1992: I, 191; Heysemî, t.y.: IV, 305) ve Allah hakkı olan ibadet ile kocasının hakkı olan itaat sorumluluğunu yerine getiren kadının Cennete gireceğini müjdelemiştir. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Vedâ Hutbesinde "... Sizin kadınlar üzerindeki haklarınız: Onların, aile yuvasını hoşlanmadığınız hiçbir kimseye çîğnetmemeleridir. ..." (Müslim, 1992: Hacc, 147) buyurarak, kadının kocasına karşı en önemli sorumluluklarından biri olan iffetini ve namusunu koruma hususunu özellikle vurgulamıştır.

D. Hizmetçinin, Efendisine veya İşçinin İşverene Karşı Sorumluluğu

Hadîsin beşinci cümlesi olan "Hizmetçi efendisinin mâlının yöneticisidir ve; yönettiğinden mes'ûldür." ifadesi ile de hizmetçi, efendisinin; işçi, patronunun mâlından vs. kendisine her ne emânet edilmiş ise onları koruması ve efendisine lâîk olduğu saygıyı tam olarak gösterme sorumluluğu bildirilmektedir.

Bu durumda Hz. Peygamber (s.a.v.) "Hizmetçi, efendisinin işini samimi, güzel yaptığı ve Rabbine karşı yapması gereken ibadeti de güzelce yerine getirdiği zaman, onun için iki kat ecir vardır." buyurmuştur (Buhârî, 1992: İtk, 16; Buhârî, 1986: 52; Ebû Davûd, 1992: Edeb, 125). Buhârî (v.256/80)'nin naklettiği bir diğer hadîste de "Rabbine karşı ibadetini güzel yapan ve üzerine hak, nasihat ve itaat vazifesi bulunan efendisine de bu vazifelerini tam olarak edâ eden hizmetçiye (memlûke) iki kat ecir vardır." (1992: İtk, 16) buyurulurken, bir başka hadîste de "Rabbine karşı ibadeti güzel yapan ve efendisi için de iyilik ve doğrulukla iş yapmakta olan her birinize ne mutlu." buyurulmaktadır (1992: İtk, 16). Hizmetçinin gerek Allah'a karşı gerekse efendisine karşı yapması gereken sorumluluğuna dikkat çekilerek bu sorumluluklarını yerine getirenlerin iki kat sevap alacağı müjdesi verilmektedir.

Bu bakımdan işverenin, işçisinin hakkını gözetmesi gerektiği gibi işçinin de, kendisi ile yapılan sözleşme şartlarına uygun şekilde işinin hakkını vermesi sorumluluğunu yerine getirmesi gerekir.

E. Çocuğun, Ana-Babasına Karşı Sorumluluğu

Hadîsin altıncı cümlesi "Kişi babasının malının çobanıdır, o da güttüğünden mes'ûldür." ifadesidir (Buhârî, 1992: Cum'a, 11). Buna göre çocukların, babalarının mâl-larını korumakla ve israf etmemekle sorumlu oldukları belirtilmektedir.

Kişinin dünyaya gelişinin birinci sebebi ana-babasıdır. Çocuk dünyaya geldikten sonra anne ve babası onun etrafında seferber olarak onun yetişmesine, hatta kendileri ya da çocukları ölünceye kadar onu himaye etmeye ve ona yardımcı olmaya çalışmaktadırlar. Çocuğun üzerinde en çok hakkı bulunanı da ana-babasıdır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim'de Allah'a ibadet edilmesi emrinden sonra ana-babaya itaat ve iyilik edilmesi emredilmektedir (Bakara, /83; Nisâ, 4/26; En'âm, 6/151; İsrâ, 17/23). Hz. Peygamber (s.a.v.) de insanın en çok iyilikte bulunması gerekenlerin ana-babası olduğunu (Buhârî, 1992: Edeb, 2), ana-babaya hizmet etmenin, cihat olduğunu (Buhârî, 1992: Edeb, 3; Heysemî, t.y.: VIII, 144), babanın rızasını kazanmanın Allah'ın rızasını kazanmak olduğunu (Buhârî, 1986: 12; Heysemî, t.y.: VIII, 138), Cennetin ana-babaların ayakları altında olduğunu (Taberânî, 2002: el-Kebîr, VIII, 311; Heysemî, ts., VIII, 138) yani onlara hizmet etmekle cennetin kazanılabileceğini belirtmiştir. Böylece ana-babaya karşı sorumlulukların yerine getirilmesi istenmiştir.

Ana-babaya karşı yerine getirilmesi gereken sorumluluk, en kısa ve kapsamlı şekilde Kur'ân-ı Kerim'de şöyle belirtilmektedir: "Rabbın yalnız kendisine ibadet etmenizi ve ana-babanıza iyilikle muamele etmenizi emretti. Onlardan biri veya her ikisi yaşlanıp yanında bulunduklarında onlara 'öf' bile deme, onları azarlama, onlara yumuşak ve gü-

zel söz söyle, onlara şefkat kanatlarını ger ve onlar için 'Ey Rabbim! Onlar beni küçük iken yetiştirip büyüttükleri gibi Sen de onlara şefkatle muamele eyle' diye dua et." (İsrâ, 17/23-24). Görüldüğü gibi âyette ana-babaya karşı yapılması gereken bütün sorumlulukları içine alan beş davranış şekli sıralanmış olmaktadır. Bu emirleri yerine getiren birey, ana-babasına karşı sorumluluklarını yerine getirmiş olacaktır.

F. Kişinin, Elinin Altındakilerden Sorumluluğu

Hadîsin yedinci cümlesi olarak "Kişi, elin altındakilerden (hizmetinde bulunanlardan) sorumludur." (Taberânî, 1983: es-Sağır, I, 161; Heysemî, t.y.: V, 207) ifadesi nakledilmektedir. Bu hadîste de işverenin veya yanında insan çalıştıranların, efendi ya da patron konumunda olanların -işçi veya hizmetçi her kim olursa olsun onların maddî ve mânevî her türlü ihtiyaçlarından ve durumlarından sorumlu olduğu bildirilmektedir.

Baştan beri açıklanmaya çalışıldığı üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Hepiniz yöneticiniz" hadisi çerçevesinde, herkesin birer yönetici olarak ele alındığı görülmektedir. Şunu hemen ifade edelim ki, buradaki "yöneticiniz" ifadesi, sadece aile reisliği ya da her hangi bir devlet görevliliği değildir. Bunun ötesinde idarecilik sorumluluğu olmayan kişileri de içine aldığı açıkça görülmektedir. Bu sebeple "Hepiniz yöneticiniz" ifadesinde yönetici durumunda olmayan kişileri de içine aldığı göz ardı edilmemelidir. Zira yönetici durumunda olmayan kişilerin de kendisine ve çevresine karşı bir çok sorumluluğunun olduğu bir gerçektir. Bunlara da kısaca temas etmekte fayda olduğu kanaatindeyiz.

G. Ferdin Kendisine ve Başkalarına Karşı Sorumluluğu

Hiç kimsesi olmayan ya da her hangi bir görev ve yetkisi bulunmayan kişi de, doğruluk ve dürüstlük dairesinde arkadaşlarının ve sevdiklerinin hukukunu gözetmekten sorumludur (Bâbânzâde, 1979: III, 43).

Hz. Peygamber (s.a.v.), "Din nasihattir." buyurunca, yanında bulunan sahâbîler: "Kim için nasihattir Ey Allah'ın Rasûlü?" derler. Rasûlüllah (s.a.v.) de: "Allah için nasihattir, Kitabı için nasihattir, Rasûlü için nasihattir, yetkililer için nasihattir, bütün Müslümanlar için nasihattir." buyurarak (Buhârî, 1992: İmân, 42; Müslim, 1992: İmân 95; Tirmizî, 1992: Birr, 17,18; Nesâî, 1992: Bey'at, 31; Dârimî, 1992: Rikâk, 41; İbnü Balabân, 1987: VII, 49; Beyhakî, 1990: IV, 323) her ferdin kendisine düşen sorumluluklara dikkat çekmiştir. Cerîr b. Abdillâh anlatıyor: "Rasûlüllaha geldim ve 'Sana İslâm üzere bağlılığımı bildirmeye geldim" dedim. O (s.a.v.) da benim ellerimi tuttu ve 'Her Müslümana samimi davranmak için İslâm'a bağlılığını bildir' dedi ve sonra da: "Her kim insanlara merhamet etmezse Allah da ona merhamet etmez" buyurdu (Ahmed b. Hanbel, 1992: IV, 358).

Hadîste geçen "nasihat" kelimesi sözlükte; ihlâslı olmak, samimi davranmak, kalpte hile bulundurmamak, özü sözüne, sözü de özüne uygun olmak, doğru söylemek, yaptığını Allah'ın rızasını kazanmak için yapmak, öğüt vermek ve yol gösterici olmak, sâfi olmak, eksikleri gidermek ve söküklükleri dikmek, bozgunculuktan alıkoyucu barışa götüren söz, öğüt, samimi istişâre, sevgi ile muamele etmek, korumak, muhafaza etmek anlamlarına gelmektedir (Râğıb, ts., 494; İbn Manzur, t.y.: II, 615-617; Ahmed el-Âyid (Heyet), 1988: 1198-1199; İbrahim Enis (Heyet), II, 920; Asım Efendi, 1304 h.: III, 989-990; Ça-

kan, 2003: 428; Görmez, 2006: 24-27). Bu anlamlar çerçevesinde her Müslümanın bütün sorumlulukları en veciz şekilde dile getirilmektedir. Hadîsin son cümlesi olan "Bütün Müslümanlar için nasihat" ifadesi, dünyada ve âhirette işlerine yarayacak güzel ve faydalı şeylerde Müslümanlara yol gösterici olmak, diğer bir ifadeyle hayırlı işlerde örnek olmak, onlara eziyet etmemek ve zulmetmekten uzak durmak, onlar hakkında iyi düşünmek, bildiği faydalı şeyleri onlara öğretmek, onları gafletten ikaz etmek, onlara şefkatle muamele etmek, kendisi için arzu ettiğini Müslümanlar için de arzu etmek, kendisi için hoş görmediğini onlar için de hoş görmemek, iyilikleri emretmek; kötülüklerden sakındırmak, dînî konularda onları eğitmek ve yardımcı olmak, büyüklere saygılı, küçüklere şefkatli davranmak, onları aldatmaktan ve kötülüklerini istemekten sakınmak, onların geçmiş hatalarını ve kusurlarını açıklamamak, onların karşılaştıkları zararlara engel olmak, güzel ahlâk ile ahlâklanmalarını teşvik etmek, onların Allah'a ve Rasûlüne itaat etmelerini teşvik etmektir. Tüm bunları yaparken de samimiyet içerisinde olmalıdır.

1. Kişinin, Kendisine Karşı Sorumlulukları

Hiz. Peygamber, muhataplarına öncelikle kişinin kendine olan sorumluluğuna dikkati çekmektedir. Bu bağlamda insanlara vücutları, hayatları ve hayatın devamı için zorunlu olan ihtiyaçlarına ait sahip oldukları imkânlardan ve nimetlerden sorumlu olacaklarını bildirmektedir. Bu sorumlulukları şöyle sıralama mümkündür:

a. Organlarından Sorumlu Olması

Hiz. Peygamberin, yukarda geçen çok kapsamlı sorumluluk çerçevesini, diğer hadîslerinde muhataplarına açıkladığı görülmektedir. Bunun için her ferdin, organlarıyla yaptığı eylemlerinden ve sonuçlarından sorumlu olacağı vurgulanmaktadır. Hiz. Peygamber, yerinde ve verilmiş gayesi doğrultusunda kullanılmayan organlardan dolayı insanın sorumlu olduğunu, "*Kötü düşüncelerle hakkında bir bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp; bunların her biri peşine düştüğü (araştırdığı) şeylerden sorumludur.*" (İsrâ, 17/36) âyetiyle bildirmektedir. Bir başka âyette de sû-i zanda bulunmanın günah olduğu ifade edilerek insana günah kazandıran kötü zandan kaçınılması emredilmekte ve şöyle buyurulmaktadır: "*Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının, zira zannın bazısı günahtır, birbirinizin gizli durumlarını araştırmayın ve birbirinizi gıybet etmeyin*" (Hucurât, 49/12). Bunun için Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisi de sû-i zanda bulunmayı yasaklayarak: "Zandan sakının; zira zan, sözün en yalanıdır. Başkalarının konuşmalarını dinlemeyin, mahremiyetlerini araştırmayın, alış-verişte birbirinizin pazarlığını kızıştırmayın, birbirinizi çekememezlik yapmayın, birbirinize kötülük etmeyin ve birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun." buyurmaktadır (Buhârî, 1992: Edeb, 58; Müslim, 1992: Birr, 28; Ebû Dâvud, 1992: Edeb, 48; Mâlik, 1992: Hüsnü'l-Huluk, 15; Ahmed b. Hanbel, 1992: II, 517, 539).

Hiz. Peygamberin bu sözünde bir toplumun güvenini, birlik ve beraberliğini bozabilecek en temel davranışları sıralamış ve insanların sorumluluklarına vurgu yaparak organlarını sorumsuzca kullanmalarını yasaklamaktadır. Aynı zamanda yasakladığı davranışların yerine konabilecek alternatif güzel davranışları da öğütleyerek, toplumda güven ve huzur

ortamının oluşmasını sağlayacak davranışları göstermektedir. Öte yandan kişinin kendi kendini öldürmemesi ya da kendisinin öldürülmesine sebep olacak durumlarda bulunmaması istenmektedir. Nitekim “*Kendinizi öldürmeyiniz*” (Nisâ, 4/29) âyeti, inanların birbirlerini öldürmemelerini yasaklarken, kişinin kendi kendini öldürmemesine de işaret etmektedir (Hâzin, t.y.: I, 347). Aynı zamanda âyet, “Öldürülmeye neden olacak bir iş yapıp da kendi ölümünüze de sebep olmayınız” ya da kendinizi öldürmeye sebep olacak ve kendinizi çok kötü durumlara düşürecek olan başkasının malını haksız yere yemek gibi bir iş yapmayınız” mânâsına da işaret etmektedir. Çünkü bu da insanın kendi kendini öldürmesi anlamına gelmektedir (Hâzin, t.y.: I, 347). Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), “Sizden önceki insanlar içinde yaralı bir adam vardı. Sabırsızlığa düştü ve bir bıçak aldı eline sapladı. Kan kaybederek öldü. Allah Teâlâ da ‘Kulum bana gelme hususunda acele etti. Ben de ona cenneti haram kıldım buyurdu’ demiştir (Heytemî, 1951: II, 90; Hazin, t.y.: I, 347).

Netice olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in, “Bedenin senin üzerinde hakkı var. ..” (Buhârî, Savm, 51) hadîsinde kişinin organlarına olan maddî ve mânevî sorumluluklarına işaret edilmiştir.

b. Sahip Olduğu Nimetlerden Sorumlu Olması

Kursuz bir varlık olarak yaratılan insanoğlu, maddî-mânevî duygularla ve duyu organlarıyla donatılmış ve kendisine sayısız nimetler verilmiştir. Kur’ân-ı Kerim’de, insanın kendisine verilen her nimetten sorumlu olduğu bildirilerek “*Elbette o gün naîmden/verilen nimetlerden sorulacaksınız.*” buyrulmaktadır (Tekâsür, 102/8). Ayette geçen “naîm” kelimesi, vücut, hayat, akıl, zekâ, sıhhat, afiyet, midenin ihtiyacı olan yiyecek ve içecekler, aklın ihtiyacı olan ilimler, gözün ihtiyacı olan maddeler ve renkler, kulağın ihtiyacı olan sesler, dilin ihtiyacı olan konuşmalar, akciğerin ihtiyacı olan hava, kısaca kendisiyle lezzet duyulan maddî ve mânevî her türlü nimetler demektir (Bkz. Âlûsî, 1985: Rûhu’l-Meânî, XXX, 226-227). Bu âyet nazil olduğu zaman Zübeyr İbnu Avvam (r.a.) “Ey Allah’ın Rasûlü! Biz hangi nimetlerden hesaba çekileceğiz?” diye sormuş, Rasûlullah da: “İki karadan; hurma ve su. Haberiniz olsun ki, bu olacak.” cevabını vermiştir (Tirmizî, 1992: Tefsir, 102/3). Yani, bu hurmadan ve sudan bile hesaba çekileceksiniz, demektir. Hz. Peygamber (s.a.v.), bir keresinde bazı ashabıyla birlikte olduğu bir yerde soğuk su istemiş ve “Kıyamet günü kesinlikle bundan sorguya çekileceksiniz” buyurmuştur (Ahmed b. Hanbel, 1992: V, 81). Bir başka hadîste de “Kıyamette nimetlerden kişiye sorulacak ilk sorunun ‘Vücuduna sıhhat vermedim mi? Sana soğuk su içirmedim mi?’ denmesi.” olacağını bildirmektedir (Tirmizî, 1992: Tefsir, 102/5).

Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.), insanın, kendisine verilen sıhhaten ve içtiği soğuk sudan bile sorguya çekileceğini öğreterek, nimetlerin gereği gibi kullanılıp şükürünün yerine getirilmesine işaret etmektedir. Hayatının her anını sorumluluk şuuru içerisine geçiren ve her konuda ümmetine örnek olan Hz. Peygamber (s.a.v.), insanoğlunun, kıyamet gününde beş şeyden sorguya çekileceğini ve bunların hesabını vermedikçe Allah’ın huzurunda divan durmaya devam edeceğini bildirmiş ve bu beş şeyin de; “Ömrünü nerede tükettiğinden, gençliğini nerede çürüttüğünden, malını nereden kazandığından ve nereye

harcadığından, vücudunu nerede eskittiğinden ilmiyle amel edip etmediğinden sorulacağını” olduğunu haber vermektedir (Tirmizî, 1992: Kıyamet, 1).

c. Verdiği Sözlerden Sorumlu Olması

İnsanlar arasında sosyal ilişkilerin ve iletişimin güvenilirliğini sağlayan, bu ilişkilerin devamlılığını temin eden insanların birbirlerine verdikleri sözlerdir. Hz. Peygamber, insanların arasındaki gerçekleşen anlaşmalara ve verilen sözlerin yerine getirilmesine dikkat çekerek, söz vermenin bir sorumluluk gerektirdiğini bildirmektedir. İnsanlara sözlerinde durma sorumluluğunu öğretirken, Hz. Peygamber yine Kurân’dan âyetleri referans olarak vermiş ve bazı tavsiyelerde bulunmuştur. O’nun bu husustaki öğretileri de, sorumluluk eğitimindeki örneklerinden biridir.

Kur’ân-ı Kerim’de, insanın; gerek Allah’a, gerekse insanlara verdiği sözlerden sorumlu olduğu açıkça bildirilmekte ve verilen sözlerin mutlaka yerine getirilmesi istenmektedir (En’âm, 7/152; Nahl, 16/91). Nitekim bir âyette “*Ey iman edenler! Verdiğiniz sözleri yerine getirin.*” (Mâide, 5/1) emri ile sözlerin yerine getirilmesi istenirken bir başka âyette de verdiği sözünde durmayan insanın, bu durumdan sorumlu olduğu açıklanarak şöyle belirtilmektedir: “*Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verdiği sözden cayanlar sorumludur.*” (İsrâ, 17/34), “*Hâlbuki onlar daha önce, savaştan geri dönmeyeceklerine dair Allah’a söz vermişlerdir. Allah’a verdikleri sözden dönenler mesûldürler.*” (Ahzab, 33/15). “*Durdurun onları, onlar sorumludurlar.*” buyrulur (Saffât, 37/24). Yani onlar bütün yaptıklarından, söylediklerinden hesaba çekileceklerdir, demektir (Hâzin, t.y.: IV, 16).

d. Yaptıklarından Sorumlu Olması

Sorumluluk sahibi olan bir kişi, kendine ve başkalarına karşı saygılı olur. Üstüne düşen yükümlülükleri yerine getirmeye çalışır. Başkalarına gereksiz yük olmaktan sakınır. Öz değerlerinin farkındadır ve davranışlarından yalnız kendini sorumlu tutar, hak etmediğini almaya çalışmaz (Özen, 2001: 14).

Hz. Peygamber, sorumluluğun kişisel olduğunu, yine Kurân’dan referanslarla insanlara açıklamaktadır. Kişilerin soylarına güvenerek sorumluluktan kurtulamayacaklarını dikkat çekici örneklerle uyarmaktadır. Bazı insanlar, geçmişlerinin şereflerine ve üstünlüklerine bakarak “Bizim geçmişimiz böyle şerefli idi, böyle büyük insanlardı.” gibi ifadelerle geçmişlerinin güzellikleri ile övünürler. Cenâb-ı Hak ise geçmişteki insanların yaptıklarının kendilerine, sonraki insanların yaptıklarının da kendilerine ait olduğunu, geçmiştekilerin yaptıklarından sonra gelenlerin sorumlu olmadığını bildirerek “*Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da kendinize aittir. Ve siz onların yaptıklarından sorumlu değilsiniz.*” demektir (Bakara, 2/134, 140). Hz. Peygamber (s.a.v.) de “Amelinin kendisini geri bıraktığı kimseyi, soyu ileri geçiremez.” buyurmaktadır (Müslim, 1992: Zikir, 38). Bu ifadeyi hem dünyevî, hem de uhrevî açıdan değerlendirmek mümkündür. Dünya hayatı bakımından; babası zengin ve çalışkan ya da yüksek bir makâmda olan bir kişinin, kendisi çalışkan değilse veya imkanı yoksa babasının zenginliği, makâmı ve rütbesi onu ileriye götüremez. Âhiret hayatı açısından ise; âhirette ken-

disini kurtaracak bir ameli olmayan kimseyi de babasının amelleri kurtaramaz. Nitekim Kur'ân'da, babasının peygamberliğine inanmayan Hz. Nûh'un oğlundan bahsedilirken *"Ey Nûh! O senin ailenden değildir. Çünkü o kötü amel sahibidir"* (Hûd, 11/46) denilerek babasının peygamber olması, babasının peygamberliğine inanmayan, babasının yolundan gitmeyen ve kendisini kurtaracak bir ameli de olmayan oğlunu, dünya musibetinden ve âhîret azabından kurtaramadığı bildirilmektedir. Yine Kur'ân'da Hz. Nûh (a.s.) ile Hz. Lût (a.s.)'un hanımlarından da bahsedilerek *"Allah kâfirlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal gösterdi. Her ikisi de sâlih kullarımızdan ikisinin nikahı altındaydı. Fakat onlara davalarında ihanet ettiler. Sonra Allah'ın azabından onları hiçbir şey kurtaramadı ve onlara "Cehenneme girenlerle beraber siz de ateşe girin" denildi."* buyrulur (Tahrim, 66/10).

İnsanın, kendi amelinin ancak kendisini kurtaracağı, başkaların amelinin, peygamber bile olsa ameli olmayan bir başkasını kurtaramayacağına en güzel örneklerden birisi de Hz. Peygamberin şu hadîsidir: *"En yakın akrabalarının uyar."* (Şuarâ, 26/214) âyeti nâzil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.), en yakın aşireti olan Kureyş kabilesini davet eder. Onlar da toplanır. Bunun üzerine onlara şöyle seslenir: *"Ey Ka'b b. Lüey oğulları! Kendinizi ateşten kurtarın. Ey Mürre b. Ka'b oğulları! Kendinizi ateşten kurtarın. Ey Abd-i Şems oğulları! Kendinizi ateşten kurtarın. Ey Abdulmuttalib oğulları! Kendinizi ateşten kurtarın. Ey Fâtıma! Kendini ateşten kurtar. Zira ben sizi kurtarmak için Allah'tan bir şeye sahip değilim. Benim sizinle sadece yakın akrabalığım bulunmaktadır."* (Müslim, 1992: İman, 348). Başka rivâyetler de halası Safiye ve amcası Abbas'ın da zikri geçmekte ve *"Ey Abdulmuttalib kızı Safiye!"* (Müslim, 1992: İman, 350,351), *"Ey Abdulmuttalib oğlu Abbas!"* hitapları da bulunmaktadır (Müslim, 1992: İman, 351). Bu bakımdan dünyada iken kendisini âhîrette kurtaracak işleri yapmayanların âhîrette neseplerinin fayda vermeyeceği, fayda verecek olanın ise sadece kendi ameli olacağı şu şekilde bildirilir: *"Sûra üfürüldüğünde, o günün dehşetinden aralarında ne bir akrabalık bağı kalır ne de birbirlerinin halini sorarlar. O gün kimin terazisi ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir."* (Müminûn, 23/101-102), *"O gün insan kardeşinden, annesinden, babasından, hanımından ve çocuklarından kaçacaktır. O gün herkesin kendisine yetecek bir derdi vardır."* (Abese, 80/34-37).

Akrabalık bağının ve geçmiş insanların amellerinin insanın kurtulması için yeterli olmadığı gibi dinin değerli kıldığı önemli yerlerde bulunmak da dinî yaşayışı olmayan insanın kurtulması için yeterli değildir. Hz. Selmân şöyle der: *"Mukaddes olan bir yer, hiçbir insanı mukaddes yapmaz (yani, günahlarını temizlemez ve onu yüksek derecelere çıkarmaz, şereflendirmez). İnsanı ancak ameli mukaddes kılar."* (Mâlik, 1992: Vasiyye, 7). Mekke'de nice insanlar yaşadılar, fakat kendileri Allah'a ortak koşarak öldüler. Kudüs'te nice insanlar hayat sürdürdüler, kendilerini kurtaramadılar. Bu bakımdan imanı ve ameli olmayan o insanları, içinde yaşadıkları o mübarek beldeler, mübarekleştirmediler. Bu bakımdan gerek âyetler gerekse hadîsler, şereflerin, neseplerde değil, kişinin bizzat yaptıkları iyi işlerde olduğunu bildirilerek kişinin önce kendisini şereflendirmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir (Beyhakî, 2005: 18,dipnot).

Bir âyetle “Allah yaptığı şeylerden sorgulanmaz ama kendileri yaptıklarından sorguya çekileceklerdir.” buyrulur (Enbiya, 21/23). Yani Allah dilediğini dilediği şekilde yaratır. İsteddiğini istediği şekilde takdir eder. Kimini izzetli kılar, kimini zelil kılar. Kimini zengin, kimini fakir kılar. Allah bu hükmünden sorulmaz. Ancak insanlar kendisine verilen nimetlerden ve imkânlardan sorguya çekilecektir. Çünkü kullar, Allah’ın emirlerine uymakla sorumludurlar (Hâzin, III, 257). Ayette de her insanın yaptıklarından sorumlu olduğu bildirilerek “*Elbette ve elbette yapmakta olduğunuz şeylerden sorguya çekileceksiniz.*” buyrulmaktadır (Nahl, 16/93).

e. Kur’ân’ın Emir ve Yasaklarına Karşı Sorumlu Olması

Kur’ân-ı Kerim, insanların güzel ahlâka sahip olmalarını ve dünya ve âhiret mutluluğunu kazanmalarını temin etmek için Hz. Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla bütün insanlığa rehber olarak gönderilmiş son İlâhî Kitaptır. Nitekim bir âyetle “*Kur’ân’ın, bütün âlemlere özellikle de dosdoğru olmak isteyenlere bir öğüt olduğu*” bildirilmektedir (Tekvîr, 81/27-28). Bir âyetle Muhammed ümmetinin Kur’ân’dan sorgulanacağı belirtilerek “*Şüphesiz Kur’ân Senin için ve kavmin (ümme) için bir şereftir (bir öğüttür). Ve siz ondan sorulacaksınız.*” buyrulmaktadır (Zuhruf, 43/44). Böylece insanların doğruyu bulması ve doğruyu yapması için Kur’ân’ın emir ve yasaklarına uyup uymadıklarından, gereğini hakkıyla yerine getirip getirmediğinden sorguya çekilecekleri açıkça ifade edilmektedir (Hâzin, ts., IV, 106). Bir başka âyetle de “*Rabbine yemin olsun ki, onların hepsine yapmakta oldukları şeyleri soracağız*” buyrulmaktadır (Hicr, 15/92). Burada zikredilen “onlar”dan maksat, inanan- inanmayan bütün insanlardır. Bu anlamda her insan yaptığı her işten ve hareketten, söylediği her sözden sorguya çekilecektir. “Onlar”dan, sadece inanmayan insanlar kastedilmiş ise, bu durumda, Hz. Peygambere ve Kur’ân’a inanmayan veya Kur’ân’ın; şiir, sihir, masal olduğunu söyleyen müşriklerdir. Buna göre de bu insanlar, bu yaptıklarından ve söylediklerinden sorguya çekileceklerdir, anlamı çıkmaktadır (Hâzin, t.y.: III, 103).

Bir başka âyetle de Allah kendi Zâtına yemin ederek, putlara ilahlık vasfı veren müşrikler için “Onlar (müşrikler), kendilerine rızık olarak verdiğimizden o bilme kabiliyetinden yoksun olanlar için bir pay ayırırlar. And olsun ki, yaptığınız bu düzmece iftiradan dolayı sorguya çekileceksiniz” buyrulmaktadır (Nahl, 16/56).

Hiç şüphesiz Allah, Kur’ân’ı insanların doğruyu bulmaları ve medenice huzur ve mutluluk içerisinde yaşayabilmeleri için göndermiştir. Bu nedenle Kur’ân’ın okunması, incelenmesi ve üzerinde düşünülüp bilimsel çalışmaların yapılması bir sorumluluktur. Bunun için Hz. Peygamber, insanların Kur’ân’dan sorumlu olacaklarını bildirmektedir.

2. Kişinin Başkalarına Karşı Sorumluluğu

İnsanlar, medenî yani toplum halinde yaşayabilecek ve bireyler de birbirlerine muhtaç olacak durumda yaratılmışlardır. Bu sebeple toplum ahenginin, huzur ve güvenli ortamın sağlanması için, insanların birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Kur’ân’da, insanoğlunun hayatını devam ettirebilmesi ve gerek duydukları ihtiyaçlarının yerine getirilmesi için, birbirlerinden varlıkları ve güçleri bakımından farklı seviyelerde

yaratıldığı belirtilmektedir (Zuhurf, 43/32). Doğadaki bu farklılık, “hayat”ın kaynağını oluşturmaktadır. Yaratılıştan gelen bu farklılıkla hayatın içinde yoğrulan insanlar, muhakkak birbirlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Ne tarafa bakılırsa bakılsın bütün sosyal ilişkilerde böyle durumlarda karşılaşılırmaktadır. Bütün insanların, ister istemez bir başkasının gücüne, parasına, fikrine, ilmine ve yardımına muhtaç olduğu görülmektedir.

İnsanların böyle birbirlerine muhtaç olmaları, karşılıklı olarak sorumluluklarının varlığını ortaya çıkarmaktadır. Bunun için Kur’ân ve hadîsler, insanlar arası sorumluluğu, madî ve manevî bütün hayatı kapsayacak şekilde en geniş sınırları ile ele almıştır. Kur’ân-ı Kerim’de, “..Biz onların bir kısmını diğerleriyle imtihan etmekteyiz..” (En’âm, 6/53) buyrulurak insanlar arası sorumluluklar haber verilmektedir.

a. Kişinin Komşulara Karşı Sorumlu Olması

İnsanların sorumluluklarının en başta gelenlerden biri de komşulara karşı sorumluluklarıdır. Peygamber (s.a.v.) hadîslerinde sık sık komşulara karşı iyi davranılmasını, komşu haklarının gözetilmesini istemiştir. Komşularını rahatsız edecek ya da komşuları tarafından hoş karşılanmayan herhangi bir davranışta bulunmayan Hz. Peygamber (s.a.v.), “Cebrâil komşuya iyi davranmayı bana tavsiye etmeye o kadar devam etti ki, neredeyse beni ona mirasçı kılacağını sandım.” buyurmaktadır (Buhârî, 1992: Edeb, 28). Hadîslerde bir yandan “Allah’a ve ahiret gününe inanan, komşusuna eziyet etmesin.” denirken (Buhârî, 1992: Edeb, 31; Müslim, 1992: İman, 75; Ahmed b. Hanbel, 1992: VI, 885), diğer yandan da komşuya iyilikte bulunmayı sık sık tavsiye etmektedir (Müslim, 1992: İman, 77; Ahmed b. Hanbel, 1992: IV, 31). Ahmed b. Hanbel (v.241/855)’in naklettiği bir hadîste de Allah katında en hayırlı komşunun, komşusuna en hayırlı davrananın olduğu belirtilmektedir (Ahmed b. Hanbel, 1992: II, 168).

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.): “Yemin olsun, tam anlamıyla iman etmiş değildir.” buyurarak bu ifadesini üç kere tekrar etmesi üzerine orada hazır bulunan sahabiler tarafından “Kim yâ Rasûlallah!” denildiğinde “Komşusunun kötülüklerinden güvende olmadığı kişidir” buyurmak suretiyle komşulara iyi davranmanın gerekliliğine dikkatleri çekmektedir (Buhârî, 1992: Edeb, 29; Ahmed b. Hanbel, 1992: II, 288, 336, IV, 31). Hadîste görüldüğü gibi hem yemin edilmesi, hem de “iman etmiş değildir” denilmesi, konunun öneminin büyüklüğünü göstermektedir. Bunun için olmalı ki, Buhârî (v.256/869), bu konunun başlığını “Komşunun şerrinden emin olmadığı kişinin günahı” şeklinde koyarak şerli bir komşunun günahının durumuna dikkati çekmiştir. Bir hadîste de “Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki, komşusunun, şerrinden emin olmadığı kişi, Cennete giremez.” buyurulmaktadır (Ahmed b. Hanbel, 1992: III, 154).

Bununla birlikte kişinin komşusuna karşı haklarını diğer bir ifadeyle sorumluluklarını Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle açıklar: “Namusuna ve mālına gelecek kötülük korkusundan dolayı kişinin kapısını kendisine kapalı tuttuğu komşu, gerçek mümin değildir. Yine şerrinden emin olunmayan komşu da gerçek mümin değildir. Komşu hakkının ne olduğunu biliyor musun? Senden yardım dilediğinde yardım etmen, borç istediğinde vermen, muhtaç olduğunda ihtiyacını görmen, fakirleştğinde yardım etmen, bir hayra kavuştuğun-

da tebrik etmen, felaketlere uğradığında acısını paylaşman, öldüğünde cenazesine katılman, izni olmadıkça binanı onun binasından daha yüksek yapıp havasına mâni olmaman, çorbandan az da olsa ona da göndermek suretiyle tencerede pişen yemeğin kokusuyla onu rahatsız etmemendir. Bir meyve satın aldığına ona da hediye et, eğer bunu yapamazsan meyveyi evine (komşuna göstermeden) gizlice taşı. Onu çocuğun da dışarı götürüp, komşunun çocuğunu umdurmasın." (Beyhakî, 1990: VII, 83; Kurtubî, 1993: V, 120-123).

Hiz. Peygamberin bu tavsiyeleri, İslâm dininin insanlar için hedeflediği gerçek mümin ve olgun insan olma sürecinde, komşuların birbirlerine olan sorumluluklarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu nedenle komşular, birbirlerine daima iyi davranmak, güven içinde olmak, gerektiğinde yardımına koşmak, acısını ve sevincini paylaşmak ve hediyeleşmek gibi sorumluluklarla yükümlüdürler.

b. Büyüklere Saygılı, Küçüklere Karşı Merhametli Olunması

Her insanın, başkasının kendisine karşı saygılı olmasını ve güzel davranmasını istediği gibi kendisinin de büyüklere saygılı, küçüklere şefkatli olma sorumluluğu bulunmaktadır. Nitekim Hiz. Peygamber (s.a.v.), "Büyüklere saygılı davranmayan, küçüklere de şefkatli olmayan bizden değildir." buyurarak (Tirmizî, 1992: Birr, 15; Ahmed b. Hanbel, 1992: I, 257; II, 205), başkalarına karşı saygılı ve şefkatli davranmayanların, yapmaları gereken sorumluluğu yerine getirmediğini, dolayısıyla da Hiz. Peygamberin getirdiği dinin temel hükümlerine uygun hareket etmemiş olduğuna dikkati çekmektedir.

3- Diğer Varlıklara Karşı Sorumluluğu

İnsanlar evrenin tek varlığı değildir. Evrende insanlardan başka sayılamayacak kadar varlık ve diğer canlılar vardır. Ancak evrenin geneline bakıldığında bütün diğer varlıkların insanın hizmetine sunulduğu görülmektedir. Bu bağlamda insanların diğer varlıklara karşı da bazı sorumluluklarının olması gerekir. Bunları sırası ile zikretmeye çalışalım.

a. Hayvanlara Karşı Sorumlulukları

İnsanoğlunun sevinç ve mutluluğu için kâinatta/evrende hiç bir şey unutulmadığı gibi, yine hiç bir şey de boşuna yaratılmamıştır (Sâd, 38/27). Bu yönüyle kâinatta son derece dengeli bir yaratılış söz konusudur. Bu denge içinde hayvanların özel bir yeri vardır. Bir kısım hayvanlar insanlara en çok gerekli olan gıdaları üretirken, bir kısmı insana zararlı mikropları yok etmekte, bir kısmı da beşik gibi dünyamızda ninni söylercesine ötmektedirler. O halde düşünen bir insanın bu hayvanların haklarını gözetmesi bir sorumluluktur. Bu konuda Hiz. Peygamberin sünnetinde birçok bilgi ve uyarılar bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, hayvanların insanlar gibi birer topluluk oldukları bildirilerek: "*Yerde yürüyen hayvan ve iki kanadıyla uçan kuşlardan hepsi, ancak sizin gibi, ümmetlerdir. Biz kitapta hiçbir şeyi noksan bırakmadık. Sonra ancak Rabbinde toplanıp getirilirler.*" buyrulur (En'âm 6/38). Kur'ân'da değişik âyetlerde ismi geçen hayvanlardan sinek, sivrisinek, örümcek, karınca, arı, kurt, eşek, katır, at, öküz ve inek, deve, koyun, yılan, domuz, maymun, köpek anılmaktadır. Ayrıca Kur'ân'da bazı sürelerin ismi de, adı geçen hayvanlardandır. Yine Kur'ân'da bazı hayvanlara özel değer verildiğine dikkatler çekil-

mektedir: “*Deveye bakmazlar mı, nasıl yaratıldı?*” (Gâşiye, 88/17) ve “*Hem kendilerine binesiniz, hem de süs olsun diye atları, katırları, merkepleri yarattı*” (Nahl, 16/8) âyetleri bunlardan bazılarıdır.

Hz. Peygamber, yukarda geçen âyet-i kerimleri açıklayarak bu konu üzerinde özenle durmuş ve hayvanlara gösterilmesi gereken merhametten, eziyet ve hakâreti yasaklamaya; onları sevip okşamadan, gıda ve temizliklerine kadar birçok konuda emir ve görevler vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bu sözlerinden bazıları şöyledir: “Merhametli olanlara Rahman (yani merhamet sahibi olan Allah) merhamet eder. Yerde olanlara merhametli olun ki, gökte olanlar da (melekler) size rahmet etsin” (Tirmizî, 1992: Birr, 16). Hadîs âlimleri, “yerde olanlar” ifadesinden yeryüzünde yaşayan her türlü canlıların anlaşılması gerektiğini bildirmişlerdir. Bir hadîste “Haksız olarak bir serçeyi öldüren Allah kıyamet günü hesap soracaktır.” buyrulurken (Dârimî, 1992: Edâhî, 16), bir başka hadîste de bir serçe kuşunu ve ondan daha büyük bir hayvanı haksız yere öldüreni âhirette Allah’ın sorguya çekeceği bildirilmektedir (Nesâî, 1992: Dahâyâ, 42). Bir başka hadîs-i şerifte ise: “Kedisini hapsederek aklıktan ölmesine sebep olan kadının, cehennemde bir kedi tarafından tırmalanmak suretiyle azap çekeceği” bildirilmiştir (Müslim, 1992: Birr, 133) ve “Allah bu dilsizler hakkında iyiliklerde bulunmanızı tavsiye etmektedir, onlara güçleri seviyesinde yük vurun.” buyurulmuştur (İbn Hacer, t.y.: II, 156). Hz. Peygamberin hayvanlara eziyet edilmesini yasakladığını bildiren İbn Ömer (r.a.) de “Nebi (s.a.v.) hayvanlara işkence yapanlara lanet etti.” demiştir (Buhârî, 1992: Zebâih, 25). “Kırlardaki yer altı deliklerine abdest bozmayın.” (Ebû Dâvud, 1992: Tahâret, 16) hadîsi de deliklerde yaşayan hayvanlara eziyet verilmemesine dikkati çekmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bu tavsiyelerine uymak ve O’nun bu konudaki sünnetini yaşamak da ahlâkî bir sorumluluktur.

b. Tabii Çevreye Karşı Sorumlulukları

Hayatın beşiği olan dünyamız, havası, suyu ve toprağı ile insanoğlunun mutlu ve huzurlu yaşayacağı bir yer olarak Allah tarafından hazırlanıp insanların hizmetine sunulmuştur. Onun bu hayatı özelliklerini özenle korumak ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak hem doğaya, hem de gelecek nesillere karşı bir çevre sorumluluğunun gereğidir. Ayrıca bütün insanlarla ortaklaşa kullandığımız doğayı başkalarına zarar vermeden kullanmamız da yine bir başka ahlâkî sorumluluktur (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Macit, 2000).

Allah bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: “*O Rabbiniz, yeri sizin için bir döşek, göğü de bir bina kıldı. O gökten bir su indirip sizin için onunla türlü türlü ürünlerden rızıklar çıkardı...*” (Bakara, 2/22), “*Biz yeri bir döşek, dağları da birer kazık yapmadık mı? Sizleri çift çift yarattık. Uyunuzu bir dinlenme yaptık. Geceyi (karanlığı ile sizi örten) bir elbise yaptık. Gündüzü bir geçim zamanı yaptık. Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik. Parıl parıl parlayan bir lamba astık (oraya). Yoğunlaşmış bulutlardan şarıl şarıl bir su indirdik; onunla taneler, otlar ve sarmaş dolaş bağlar, bahçeler çıkaralım diye.*” (Nebe’, 78/6-16). Bu ve benzeri bir çok âyette de belirtildiği gibi insanoğlunun rahat bir hayat geçirmesi için Allah, her şeyi hazırlamış ve onun korunmasını insanlara emânet etmiştir.

4- Kişinin, Yaratanına Karşı Sorumlu Olması

Bireyin, yukarıda bahsedilen sorumluluklarının yanında Yaratıcıya karşı da birçok sorumlulukları bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

a. Yaratıcının Tanınması

İnsanlar, tabiatı itibarıyla medenî yani sosyal bir varlık olarak yaratılmıştır. Kendisine ikramda bulunanlara karşı teşekkür etme duygusuna sahiptir. Böyle bir iyilikle karşılaştığında ikram sahibine şükran ifadesinde bulunur ve ona muhabbet gösterir. İnsan dünyaya geldiğinde etrafında kendisini çevreleyen sayısız ikramlarla donatıldığını görmektedir. Bu kadar ihsanlardan dolayı kendinse ihsan eden Yaratıcıya karşı da teşekkür etmesi gerekir. Bu sebeple her inanan kişiye, ergenliğe erdiği günden itibaren Yaratıcıya karşı yapması gereken sorumluluklar verilmiştir. Bu yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmemesinden de sorgulanacakları belirtilmiştir. Bu sorumlulukların birincisi; bireyin yaratıcısını tanıması, O'nun varlığına ve birliğine inanmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de Cenâb-ı Hakk'ın her türlü noksan sıfatlardan ve inanmayanların Allah hakkında söyledikleri temelsiz iddialardan münezzehe olduğu anlatılır. Yine Kur'an'ın 112. sûresi olan İhlâs sûresinde "De ki, O Allah Birdir; Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır, O, doğurmadı ve doğurulmadı. Hiç bir şey de O'nun dengi değildir." buyrulurken beş sıfat ile yaratıkların özelliği olan; sonradan var edilme, varlığının devamı için başkalarına muhtaç olma, neslinin devamı için doğurma ve doğurulma, yaratık olmanın özelliklerinin biri olan bir şeye bezme ve denk olma gibi durumlardan münezzehe olduğu açıkça belirtilmektedir. Fakat bu hakikati görmeyen veya görmek istemeyen bazı insanların, her şeyin yaratıcısının Allah olduğu halde Allah'ın yarattığı kullarından bazısını Allah'ın bir parçası saymışlar, bazıları da yine Allah'ın yarattığı kulları olan melekleri dişi olarak kabul etmişlerdir. Allah da bunlara hitaben "*Onlar Rahman'ın kulları olan melekleri dişi kabul ettiler. O meleklerin yaratılışında onlar hazır mı bulundular? Onların bu asılsız şahitlikleri yazılacak ve bu durumlarından sorguya çekilecekler.*" buyrulmaktadır (Zuhruf, 43/19). Asılsız şeyler peşinde olan bu tip insanlar daha da ileri giderek Allah'ın kızları olduğunu iddia etmeleri şöyle anlatılır: "*Hem Allah'ın kızları olduğunu söylüyorlar. O bundan uzaktır. İstedikleri (yani arzularına uyan) erkek çocukların ise kendilerinden olduğunu sanıyorlar*" (Nahl, 16/57).

Yukarıda zikredilen âyetler gibi birçok âyette, Allah'ın kedisine evlat isnat edilmekten münezzehe olduğu bildirilmekte ve bu sebeple O'nun şanına yakışmayan herhangi bir özelliği isnat edenlerin söz ve davranışlarından dolayı sorumlu oldukları belirtilmektedir.

b. Kul Olmanın Gereğini Yerine Getirmekle Sorumlu Olması

Her insan, Allah'ın kuludur. Kul olmanın gereği olarak da kulluğunun şuurunda olarak Rabbine karşı nasıl davranılması gerekiyorsa o şekilde hareket etmeye çalışması gerekmektedir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de "*Ben insanları ve cinleri ancak (Beni tanı-sınlar ve) Bana karşı kulluk vazifelerini yerine getirsinler diye yarattım.*" (Zâriyât, 51/56) âyeti ile insanın yaratılış gayesi açıkça belirtilmektedir. Bir başka âyette de her insanın ömrünün sonuna kadar kulluk vazifesini yerine getirmeye devam etmesi gerektiği vurgu-

lanarak “Ölüm sana gelinceye kadar Rabbine karşı kulluk görevini yerine getir.” denilir-ken (Hicr, 15/99), bazı âyetlerde de “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan, sizin için yeri bir döşek, göğü tavan yapan ve gökten su indirip onunla sizin için rızık çıkaran Rabbimize karşı kulluk görevinizi yerine getirin. Ve bile bile Allah’a ortaklar koşmayın.” (Bakara, 2/21-22), “Hanginizi daha iyi, yararlı işler yapacak diye Allah hayatı ve ölümü yarattı.” buyurulmakta (Mülk, 67/2) ve insanların iyi ve hayırlı işler yapmasının onun temel sorumlulukları olduğu bildirilmektedir.

5. Peygamberlerin Ümmetlerden, Ümmetlerin de Peygamberlerinden Sorumlu Olması

Allah tarafından her millete peygamber gönderilmiştir. Kur’ân-ı Kerim’de kendilerine peygamber gönderilmeyen insanlara azap edilmeyeceği, diğer bir ifadeyle sorumluluk tutulmayacağı bildirilmiştir (İsrâ, 17/15). Hz. Peygamber de kendinden sonraki bütün insanlara son peygamber olarak gönderilmiştir (Ahzab, 33/40; Sebe’, 34/28). Bütün peygamberler, gönderildikleri milletlere Allah’ın mesajlarını anlatıp öğretmişlerdir. Peygamberlerin insanlara gönderilmesinin en büyük sebeplerinden biri, insanların doğru yola ulaşmaları, hem dünya hayatında hem de âhiret hayatında mutluluğa kavuşmalarıdır. Bu sebeple insanlara bir imtihan açılmıştır. İnsanların bu imtihanı kazanmaları için de kendilerine peygamberler vasıtasıyla kutsal kitaplar gönderilmiştir.

İşte Cenâb-ı Hak, âhirette insanlara, kendilerine gönderilen peygamberlerin davetlerini kabul edip etmediklerini soracağını bildirerek “Kendilerine peygamber gönderdiklerimize elbette ve kesinlikle soracağız.” buyurmuş (A’râf, 6/7) ve “Size gönderilen peygamberi nasıl karşıladınız ve onların davetlerine ne cevap verdiniz” (Kasas, 28/75) buyurarak bu sorgulamanın nasıl olacağını da belirtmiştir.

Burada sorgulamak tek taraflı olmayacaktır. Yani sadece ümmetlerin değil, Peygamberlerin de sorgulanacağı bildirilerek “Peygamberlere de elbette ve elbette soracağız.” buyrulur. Bu sorgulamanın da nasıl olacağı da bir âyetle şöyle anlatılır: “O günde Allah Peygamberleri toplayacak ve ‘Size verilen cevap nedir?’ diyecektir.” (Mâide, 7/109). Yani Allah, âhirette bütün peygamberleri toplayıp, onlara “Siz dünyada ümmetlerinizi bana itaat etmeleri hususunda davet ettiğinizde size ne cevap verdiler? Dâvetinizi ve tebliğinizi kabul ettiler mi? Yoksa sizi yalanladılar mı?” diye sorgulayacaktır.

Hiz. Peygamber (s.a.v.), Vedâ haccında, insan hakları evrensel beyannâmesi niteliğindeki hutbesinin sonunda “(Âhirette, size tebliğ edip etmediğim hususunda) benim hakkımda sorguya çekileceksiniz. O zaman siz ne diyeceksiniz?” diye sormuş, orada bulunan sahâbiler de “Senin Allah’tan aldıklarını bize tebliğ ve edâ ettiğine, bize nâsihatte bulunduğu dair şahitlik edeceğiz.” demişlerdir (Dârimî, 1992: Menâsik, 34).

Sonuç

Sorumluluk duygusu bütün insanların yaratılışlarında var olan temel özelliktir. Sorumluluk, insanın hayatta sahip olduğu imkânlarının bilincinde olarak bu imkânların gereklerinin yerine getirilme yükümlülüğünün ve gerektiğinde hesabını verebilmesinin adıdır. Toplu halde yaşamak durumunda olan insanların, huzur ve güven içerisinde mutlu şekilde hayatlarını devam ettirebilmeleri ancak bireysel ve toplumsal sorumlulukların

en güzel şekilde öğretilmesine ve bu sorumlulukların gereği şekilde yerine getirilmesine bağlıdır.

Bu nedenle Hz. Muhammed (s.a.v.), peygamber olarak gönderildiği topluma öncelikle insan olmanın temel sorumluluklarını öğreterek ve eğiterek o toplumu her türlü huzursuzluktan kurtardığı ve huzur ve güven içerisinde yaşayan örnek bir toplum haline getirdiği gibi bütün insanlığın da aynı sorumluluklarını yerine getirmesini telkin etmiştir.

Zira O'nun, peygamber olarak gönderildiği toplum, kelimenin tam anlamıyla cehalet asrını yaşayan yani insan olmanın sorumluluğundan habersiz şekilde yaşayan bağınaz bir toplumdur. Günümüz toplumlarında da sorumsuzca yaşamının oldukça arttığı, insanların ve toplumların huzur ve güvenlerini giderek kaybetmeye başladığı bir gerçektir. Bu nedenle bugünün insanların en çok muhtaç oldukları ve insanoğluna huzur ortamını kazandıracak olan en önemli şey, insanın öncelikle Yaratana, ailesine ve komşularına, bütün insanlara ve doğaya karşı sorumluluk bilincinin kazandırılmasıdır. Bu hususta da Hz. Peygamberin sorumluluk eğitiminin, en güzel örnek olma özelliğini taşıdığı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. (1992). *Müsned* (I-VI), İstanbul.
- Ahmed el-Âyid (heyet). (1988). *el-Mucemu'l-Arabiyyi'l Esâsiyyü*, İstanbul.
- el-Âlûsî, Mahmud. (1985). *Rûhu'l-Meânî* (I-XXX), Beyrut.
- Asım Efendi. (1304 h.). *Kamus Tercemesi* (I-IV), İstanbul.
- el-Aynî, Bedruddin. t.y.; *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî* (I-XXV), Beyrut.
- Bâbânzâde, Ahmed Naim. (1991). *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (I-III), Ankara.
- el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin. (1990). *Şuabu'l-Îmân* (I-VII), Beyrut.
- el-Beyhakî. (2005). *Kırk Konuda Ahlakî Hadîsler* (terc: Adem Dölek), İstanbul.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail. (1992). *Sahih* (I-VIII), İstanbul.
- el-Buhârî. (1986). *el-Edebu'l-Müfred*, Beyrut.
- Canan, İbrahim. (1984). *Kur'an'da Çocuk*, İstanbul.
- Çakan, İsmail Lütfi. (2003). *Hadîslerle Gerçekler*, İstanbul.
- Çetiner, Bedreddin (Editör), Heyet. (2006). *Kur'an-ı Kerim'de Mes'ûliyet (Kaynağı, St-nirleri ve Sonuçları)* İstanbul.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirrahmân. (1992). *Sünen* (I-II), İstanbul.
- Dauglass, N. Hadden. (2001). *Saygı ve Sorumluluk Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar* (terc: Özgür Yurttan, Yener Özen), Ankara.
- Duman, Zeki. (1986). *Kur'an-ı Kerim'de Adâb-ı Muaşeret Görgü Kuralları*, İstanbul.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as. (1992). *Sünen* (I-V), İstanbul.

- Görmez, Mehmet. (2006). "Din Nasihattir", *Diyanet Aylık Dergi*, Şubat, Ankara.
- Hâzin, Alâuddin Muhammed b. İbrahim, ts., *Lübâbu't-Te'vîlfi Meâni't-Tenzîl* (I-IV) Beyrut.
- Heysemî, Nuruddin Ali b. Ebî Bekir, t.y., *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l- Fevâid* (I-X), Beyrut.
- Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Mekkî. (1951). *ez-Zevâcir an İktirâfî'l-Kebâir* (I-II), Mısır.
- İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali, t.y., *el-Metâlibu'l-Aliye bi Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniyye* (I-IV), Beyrut.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid. (1992)., *Sünen* (I-II), İstanbul.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mukerrem, t.y., *Lisânu'l-Arab*, Beyrut.
- İbrahim Enis (Heyet), t.y., *Mucemu'l-Vasît* (I-II), İstanbul.
- Kılıç, Sadık. (2006). "Sorumluluk Bilinci ve Kur'an'da Sorumluluk Alanları", Kur'an-ı Kerim'de Mes'ûliyet, İstanbul.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. (1993). *el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kur'an* (I-XX), Beyrut.
- Macit, Yunus. (2000). *Hz. Peygamberin Sünnetine Çevre*, Trabzon.
- Mâlik b. Enes. (1992). *el-Muvattâ'* (I-II), İstanbul 1992.
- Mersî, Seyyid Abdulhamid (1993). *Küllükum Râm*, Kahire.
- el-Mubârekfûrî, Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim. (1990). *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi't-Tirmizî* (I-X), Beyrut.
- Müslim b. el-Haccâc. (1992). *Sahih* (I-III), İstanbul.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb. (1992). *Sünen* (I-VIII), İstanbul.
- Özen, Yener. (2001). *Sorumluluk Eğitimi*, Ankara: Nobel Yay.
- Râğib el-Esfehânî, Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed. ts., *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, Beyrut.
- Seyithanoğlu, Kenan (Editör). Heyet. (1989). *Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi* (I-XV), İstanbul.
- Sofuoğlu, Mehmed. (1987). *Sahih-i Müslim ve Tercemesi* (I-XVI), İstanbul.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. (2002). *el-Mu'cemü'l-Kebir* (I-XXV), Dâru İhâyi't-Türâsi'l-Arabî.
- Taberânî. (1995). *el-Mu'cemü'l-Evsat* (I-X), Kahire.
- Taberânî. (1983). *el-Mu'cemü'l-Sağîr* (I-II), Beyrut.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. (1992). *Sünen* (I-V), İstanbul.
- Türkçe Sözlük*. (1988). Ankara: TDK Yay.
- Uraler, Aynur. (2006). "Hz. Peygamberin Hadîslerinde İnsanın Sorumluluğunun Boyutları", *Kur'an-ı Kerim'de Mes'ûliyet*, İstanbul.